

*Лизогубенко Євген Віталійович –
ад'юнкт кафедри національної безпеки та
протидії злочинності КНУВС*

Взаємодія оперативних та слідчих підрозділів у розкритті та розслідуванні злочинів

У статті розкривається поняття взаємодії оперативних та слідчих підрозділів під час розкриття, виявлення та розслідування злочинів, сформульовані основні принципи взаємодії в органах внутрішніх справ.

Ключові слова: злочинність, слідчий підрозділ, оперативний підрозділ, взаємодія, виявлення злочинів, розкриття злочинів, розслідування злочинів.

Проблема виявлення, розкриття та розслідування злочинів є однією з нагальних проблем, що стоять перед правоохоронними органами нашої держави. Ефективність боротьби зі злочинністю значною мірою залежить від згуртованості правоохоронних органів та зближення різних напрямів їх функціонування. В першу чергу, це стосується оперативно-розшукової та слідчої діяльності. Адже проблеми взаємодії оперативно-розшукових та слідчих підрозділів є однією з причин недостатнього виявлення, розкриття та розслідування злочинів.

Поняття "взаємодія" відноситься до основних філософських категорій. Структура суспільства, людська поведінка і свідомість визначають взаємодію людей між собою та світом. Взаємодія носить об'єктивний та універсальний характер. Нею охоплені всі форми буття та їхнього відображення. У силу універсальності взаємодії здійснюється взаємний зв'язок усіх структурних рівнів буття, матеріальна єдність світу. Абсолютна ж природа взаємодії виражається в обмежених, кінцевих формах, і в цьому значенні вона відносна. Існує просторово-часова межа, поза якою безпосередня взаємодія даного об'єкта з іншими відсутня. Однак опосередковано вони можуть взаємодіяти з як завгодно віддаленими об'єктами. Ланцюг взаємодії ніде не обірваний, він не має ні початку, ні кінця. Кожне явище лише ланка загального ланцюга взаємодії [1, с. 9].

У певному значенні дане поняття застосовне і до діяльності правоохоронних органів, де взаємодія органів попереднього слідства і дізнання ОВС почала здійснюватися ще з перших днів створення міліції.

Так, Декретом про суд № 2 було встановлено, що слідча комісія може звернутися за сприянням як до Червоної гвардії, так і до народної міліції. Про право звернення слідчої комісії за сприянням до міліції говориться і у Положенні про народний суд РСФСР від 30.11.1918 р. [2, с. 20].

В інструкції про організацію робочо-селянської міліції вказувалося, що до предмету відання міліції належить виконання доручень судових і слідчих органів по затримці й доставці в суд або допиту обвинувачуваних, затримка підозрюваних у злочинах і перепровадження їх у місцеві народні суди або слідчі комісії [2, с. 33].

Відомо, що ефективність розкриття і розслідування злочинів значною мірою залежить від злагодженості, узгодженості в діяльності слідчого та органів, що здійснюють ОРД. У криміналістиці така погоджена по цілях, завданнях, силах, засобах, методах, місцем і часом діяльність, у процесі попереднього розслідування і встановлення істини в справі, одержала назву "взаємодії". Багато вчених-

криміналістів і практичних працівників у періодичній і науковій літературі звертаються до розгляду як самого терміну "взаємодія" так і принципів, етапів, форм і видів такої діяльності. При цьому уважне вивчення робіт, присвячених проблемам взаємодії, свідчить, що єдиного підходу до розуміння цієї діяльності в науці дотепер не існує [3, с. 91].

У діяльності по розкриттю і розслідуванню злочинів часто виникає необхідність взаємодії оперативних та слідчих підрозділів. Хоча поняття такої взаємодії законодавчо не закріплено, спільна погоджена діяльність перерахованих суб'єктів регламентується відомчими інструкціями.

Взаємодія слідчих і оперативних підрозділів полягає в їхній погодженій діяльності по забезпеченню успішного розкриття і розслідування злочинів, здійснюваній кожною зі сторін у рамках своєї компетенції властивими їй силами і методами. Добре налагоджена і раціональна взаємодія слідчих та оперативних підрозділів (боротьби з організованою злочинністю) служить однією з важливих умов, що забезпечують успішне розкриття і розслідування злочинів. Відомо, що слідчі та оперативно-розшукові підрозділи мають специфічні, тільки їм властивими сили і методи розкриття злочинів, тому надзвичайно важливо, щоб ці можливості були використані не розрізнено, а в комплексі [4, с. 252].

Отже, можна виділити сукупність того, що включає в себе поняття взаємодії, а саме:

- відповідність вимогам закону, відомчим нормативним актам;
- узгодженість за часом, місцем і різними іншими умовами;
- здійснення спільної діяльності з метою розкриття, розслідування і запобігання злочинів.

З'ясування сутності взаємозв'язку слідчого та органу дізнання і забезпечення ефективності взаємодії при розслідуванні злочинів становлять один із найважливіших аспектів діяльності органів попереднього слідства.

Цілі взаємодії можуть бути досягнуті найбільш повно тоді, коли дотримуються вироблені теорією і практикою певні умови, на яких будується спільна діяльність оперативного працівника і слідчого.

В організації взаємодії знаходить вираження основна ідея будь-якої системи соціального управління – забезпечення узгодженості та єдності функціонування окремих елементів системи в процесі досягнення спільних цілей. Взаємодія ґрунтується на взаємозв'язку, припускає спільну, погоджену діяльність елементів даної системи.

Узгодженість є основною ознакою, що вказує на наявність взаємодії. У роботі вона досягається за допомогою раціонального поєднання сил, що використовуються суб'єктами взаємодії. Однак взаємодія припускає також і чіткий поділ прав і обов'язків учасників спільної діяльності. Кожний з них, діючи в межах своєї компетенції і використовуючи властиві йому сили і засоби, в результаті прагне до досягнення єдиної мети – швидкого і повного розкриття злочинів і викриття винних.

Говорячи про взаємодію оперативно-розшукових підрозділів і органів попереднього слідства, ми маємо на увазі служби правоохоронних органів і конкретних їхніх співробітників, які, в силу покладених на них повноважень, контактують між собою з метою розкриття і розслідування злочинів.

Таким чином, слідчий у процесі розслідування може взаємодіяти не тільки з органами дізнання, але і з фахівцями, експертами, іншими органами та організаціями (наприклад, з контрольними, інспекційними і т. ін.), засобами масової інформації та ін. [5, с. 31].

Узагальнення наукової літератури дозволяє сформулювати наступні принципи взаємодії в органах внутрішніх справ:

1. Дотримання законності, конституційних прав і свобод громадян. Взаємодія слідчого і органу дізнання має ґрунтуватися на суворому дотриманні та виконанні закону. При цьому варто мати на увазі не тільки відомчі норми, які регламентують взаємодію слідчого і органів дізнання органів внутрішніх справ, але і положення кримінально-процесуального закону, а також інших законів і спільних нормативних актів МВС України і Генеральної прокуратури України. Вимога дотримання законності в питаннях взаємодії не допускає відступів від даного принципу, а також виправдання яких-небудь взаємних поступок, допущених за так званою "практичною необхідністю".

Дотримання законності забезпечується чіткою правовою регламентацією діяльності учасників, контролем з боку керівників органів слідства та дізнання, прокурорським наглядом.

2. Комплексне використання сил і засобів органів внутрішніх справ. Зазначений принцип обумовлений необхідністю швидкого і повного розкриття злочину, а також викриття винних у його вчиненні. Збирання первинних матеріалів у справі й активний розшук злочинця проводиться в інших умовах і вимагають інших прийомів і форм, ніж всебічне вивчення всіх обставин, від яких залежить вирішення питань про правову оцінку злочину і винність у ньому того або іншого громадянина. Перше належить до завдань дізнання, друге є завданням попереднього слідства [4, с. 364]. При цьому всі слідчі дії і ОРЗ, проведені в ході попереднього розслідування, повинні бути ланками одного ланцюга, що продовжують і доповнюють одна одну. Як слідчий, так і орган дізнання в будь-який момент розслідування можуть одержати або нові докази, або оперативно-розшукові дані, що мають значення для справи. Тому слідчий і орган дізнання повинні постійно обмінюватися інформацією, що до них надходить, залежно від неї вирішувати питання про доцільність використання тих або інших можливостей у конкретній ситуації.

3. Організуюча роль і процесуальна самостійність слідчого в прийнятті рішень, за винятком випадків, передбачених кримінально-процесуальним законодавством. Даний принцип взаємодії слідчого з органом дізнання прямо закріплений у ст. 114 КПК України, де зафіксовано, що слідчий всі рішення про напрямок розслідування, проведення слідчих дій приймає самостійно і несе повну відповідальність за їх законне і своєчасне проведення. Таким чином, закон покладає на слідчого обов'язок вирішення наступних питань:

про необхідність залучення органу дізнання до розслідування по кримінальній справі;

про конкретні задачі даної взаємодії;

про час, місце і строки даної взаємодії;

про обсяг і послідовність виконання необхідних дій;

про ролі кожного органу у випадках спільного проведення кількох дій;

про розподіл обов'язків між учасниками взаємодії і т. д.

4. Персональна відповідальність слідчого, керівників оперативно-розшукових підрозділів і начальників міліції громадської безпеки за проведення і результати слідчих дій і ОРЗ. Необхідність виконання даного принципу, як вказувалося вище, регламентовано кримінально-процесуальним законодавством України. Слідчий, який організовує роботу із взаємодії з органом дізнання і несе за неї персональну відповідальність, однак, не може відповідати за всі дії оперативних працівників. Вони, у свою чергу, підпорядковуються безпосередньому керівництву, якому зобов'язані звітувати про обсяг, якість і результати зробленої роботи. У випадках допуску порушень кримінально-процесуальних норм оперативним працівником, за них відповідає не тільки слідчий, але й начальницький склад органу внутрішніх справ.

5. Самостійність співробітників оперативних підрозділів у виборі сил і засобів ОРД у рамках чинного законодавства. В процесі розкриття і розслідування злочинів нерідко виникають серйозні труднощі, вирішити які тільки процесуальними методами неможливо. У цих випадках важливе значення мають ОРЗ, здійснення яких покладено на оперативні підрозділи. Разом із цим, відповідно до кримінально-процесуального закону (ст. 114 КПК України), слідчий наділений правом давати доручення оперативним підрозділам про здійснення розшукових заходів.

Дане право обумовлене, по-перше, не притаманністю слідчим підрозділам виконання оперативно-розшукової функції і, по-друге, необхідністю використання результатів ОРЗ у ході розслідування.

Специфіка доручень і вказівок слідчого полягає в тому, що в них він тільки ставить конкретні завдання, вирішення яких він покладає на оперативні підрозділи. При цьому слідчий не вправі втручатися в ОРД, здійснювану оперативними підрозділами за його дорученням. Вибір сил, засобів, тактичних прийомів і форм виконання таких доручень у всіх випадках є винятковою компетенцією підрозділу, що здійснює ОРД.

6. Погодженість планування слідчих дій та оперативно-розшукових заходів. По ходу розслідування задачі та зміст взаємодії уточнюються і доповнюються, може виникнути потреба змінити коло взаємодіючих суб'єктів, залучити нові сили і засоби. Спільне планування полягає в тому, що спочатку слідчий аналізує наявні в справі відомості, визначає завдання, які вимагають спільної діяльності, конкретних виконавців, після цього відбувається оперативний обмін інформацією слідчого з співробітниками оперативних служб. Далі коректується робота учасників взаємодії та їхні задачі, що зумовлено результатами виконаного об'єму роботи, зміною ситуації. Погоджений план, на основі якого будується взаємодія, повинен містити:

виклад слідчих і пошукових версій;

перелік обставин, що підлягають встановленню і з'ясуванню – по кожній з висунутих версій;

перелік необхідних дій, за допомогою яких повинні бути встановлені та досліджені ці обставини, і порядок таких дій;

виклад обставин, що підлягають встановленню оперативно-розшуковим шляхом (самі оперативно-розшукові заходи, шляхи встановлення цих обставин у плані не вказуються);

строки виконання, у тому числі проміжні: обміну інформацією, коректування плану (при необхідності);

виконавці по кожному пункту плану [4, с. 494].

7. Безперервність взаємодії в діяльності по розкриттю і розслідуванню злочинів. Застосування всіх вищевказаних принципів будується на безперервній взаємодії слідчого та оперативного працівника. З моменту одержання повідомлення про злочин, що готується, вчинюється або вчинений оперативний працівник погоджує свої дії зі слідчим, вони спільно вирішують питання доцільності й правомірності виконання тих або інших заходів. Слідчий використовує можливості оперативного підрозділу з початку своєї роботи з розкриття і розслідування злочину і до закінчення попереднього слідства.

Як загальновідомо, взаємодія із загальнофілософської точки зору є однією з основних категорій, що характеризується безперервністю процесу. Зазначена безперервність повинна мати відображення і у взаємодії слідчого та оперативного працівника. Рівень взаємодії в результаті визначає сутність будь-якої системи і є основою правоохоронної діяльності органів внутрішніх справ.

Таким чином, під взаємодією можна розуміти створену на основі законодавчих актів спільну, погоджену, плановану діяльність слідчого зі співробітниками оперативних та експертно-криміналістичних служб органів внутрішніх справ, що

базується на властивих їй принципах і знаннях можливостей один одного та здійснювану з метою успішного розкриття, розслідування і запобігання злочинів [4, с. 253].

Отже, з огляду на викладене вище, вважаємо за необхідне відзначити, що в діяльності правоохоронних органів взаємодія між слідчим і оперативним працівником, як правило, виникає задовго до порушення кримінальної справи, у ході проведення ОРЗ по перевірці інформації, здійснюється із залученням громадськості, а також в умовах взаємної відповідальності слідчого та співробітників оперативних підрозділів за обсяг і якість виконаних ними дій.

Список використаних джерел

1. *Криминалистика*. Учебник для вузов. / [под ред. Р.С. Белкина]. – М.: Изд-во НОРМА, 2000. – С. 505.
2. *Свод законов РСФСР*. Т. 1. – М., 1961. – С. 472.
3. *К.В. Смахтин*. Некоторые аспекты взаимодействия следователей и органов, осуществляющих оперативно-розыскную деятельность. Актуальные проблемы теории и практики оперативно-розыскной деятельности в современных условиях. Материалы Всероссийской научно-практической конференции, Тюмень, 11–12 мая 2000 г. – Тюмень: Тюменский юридический институт МВД России, 2001. – С. 230.
4. *Криминалистика: Учебник для вузов МВД России*. Т. 2. Техника, тактика, организация и методика расследования преступлений / [под ред. Р.С. Белкина, В.Г. Коломацкого, А.Г. Филиппова]. – Волгоград, ВСШ МВД России, 1994. – С. 330.
5. *Криминалистическая энциклопедия*. – М.: БЕК, 1997. – С. 620.
6. *Кримінально-процесуальний кодекс України* // Відомості Верховної Ради УРСР. – 1961. – № 2. – Ст. 151.
7. *Про оперативно-розшукову діяльність: Закон України від 18 лютого 1992 р. (зі змінами та доп. станом на 12 січня 2005 р.)* // Відомості Верховної Ради України. – 1992. – № 22. – Ст. 303.
8. *Большая советская энциклопедия*. Изд. 3-е / [глав. ред. А.М. Прохоров]. – М.: Изд. "Советская энциклопедия", 1971. – С. 705.

В статье описывается понятие взаимодействия оперативных и следственных подразделений при раскрытии, выявлении и расследовании преступлений, сформулированы основные принципы взаимодействия в органах внутренних дел.

The article deals with the concept of co-operation of operative and investigation subdivisions during the disclosure, exposure and investigation of crimes, the main principles of co-operation in the internal affairs bodies are formulated.

Стаття надійшла до редакції журналу 10 червня 2009 року.

© Є.В. Лизогубенко, 2009